

Tóth Péter

A média az evolúciós magatartástudományok nézőpontjából³⁰

A tömegkommunikációs kutatások kezdetétől a mai napig a társadalomtudományi vizsgálatok egyik leghangsúlyosabb problémája a különböző médiajelenségek hatásainak kimutatása. Pontosabban fogalmazva, a hatások jellege, mértéke, mechanizmusa és következménye egyaránt alapvető fontosságú mind az elméleti, mind a gyakorlati szempontú megismerés számára. Csak hogy néhány példát említsek. A különböző médiaműfajok, a reklám, az írott és az elektronikus sajtó, a film, a videó, a fotó létrehozása, vagy a tömegkommunikációs helyzetek, azaz a kereskedelmi marketing, a politikai kommunikáció, az oktatás, a szórakoztatás sikeres megvalósítása, valamint a megcélzott személyek, rétegek, nők, férfiak, gyerekek, üzletemberek, potenciális vásárlók, választók elérése, befolyásolása megszámlálhatatlan kutatási programnak a témája (például Bryant és Zillmann 1994, Curran és Gurevitch 1996).

Számos esetben azonban a párhuzamosan létező – időnként egymástól teljesen független – magyarázó elméletek megnehezítik a médiafolyamatok megértését, valamint hatékony, gyakorlati alkalmazásukat (Livingstone 1996, McQuail 1994).³¹ Általános eljárás, hogy a médiafolyamat egy összetevője kontextusából kiragadva általános magyarázó elvé válik. Ennek következtében a kapott eredmények értelmezése meglehetősen egyoldalú, nemegyszer spekulatív, ami gyakran teszi elnézővé a kutatókat a módszertani hibákkal szemben (például Felson 1996, Sherry 2001). Úgy vélem, az evolúciós magatartástudományok, elsősorban az evolúciós pszichológia segítségünkre lehet abban, hogy egy átfogó elméleti keretet hozzunk létre a folyamatok értelmezésére (Cappella 1996, Tóth 2002). Mindez természetesen

³⁰ Köszönetet szeretnék mondani Angelusz Róbertnek, Horányi Özsébnek, Szekfű Andrásnak a tanácsokért, valamint Seres Mihálynak a baráti segítségért, amely nélkül ez a tanulmány nem születhetett volna meg.

³¹ A médiában bemutatott erőszaknak a nézőkre gyakorolt feltételezett hatásai számos, jelentősen eltérő elmélet megfogalmazásához vezetett. Arousal-elmélet, szocializációs-elmélet, katarziselmélet, deszenzitizációs elmélet, opiátelmélet, kumulatívhatás-elmélet, hatásváltoztatás (no-effects) -elmélet, feltöltőhatás (priming) -elmélet.

csak akkor tarthat igényt a komolyan vételre, ha megfelelő empirikus kutatásokkal is alá tudjuk támasztani a megfogalmazódó modell vagy modellek érvényességét. Ezek nélkül pusztá spekuláció bármely adaptív (alkalmazkodás) jellegű történet felállítása és prezentálása.

Jelen tanulmányban elsősorban az elektro-vizuális médiával kapcsolatos kérdésekre fogok koncentrálni, de esetenként a nem elektronikus vizuális tömegkommunikációs eszközökkel kapcsolatos kutatások is szóba kerülnek.

Evolúciós pszichológia és médiakutatás

Az evolúciós megközelítés lényege, hogy a kérdéses magatartás (és általában az ember minden tulajdonsága) nem pusztán annak függvénye, hogy az egyént élete során milyen szocializációs és kulturális hatások érték. Az ember magatartása és a létrejöttét szabályozó döntési folyamat, illetve az azt megvalósító ideghálózat kialakulásában ultimatív, azaz múltbéli generációk sokaságán át, tartósan jelen lévő szelekciós hatások, valamint ontogenetikus megvalósulásában az egyént életében ért környezeti, proximális hatások játszanak szerepet (Mayr 1961). Természetesen ez nem azt jelenti, hogy minden emberi magatartás egyenlő mértékben függ az evolúciós múlt lenyomatának tekinthető genetikai, illetve a családi és társadalmi környezet befolyásától. Egyrészt tulajdonságról tulajdonságra, másrészt azokon belül is, szinte minden jellemvonás esetében emberről emberre eltérő súlyú lehet az ultimatív és a proximális tényezők hatása. Az evolúciós magatartástudományoknak egy vizsgált jellegzetesség értelmezésére tehát olyan modellt kell felállítaniuk, amely egyszerre ad tesztelhető magyarázatot egy nagyméretű mintán tapasztalható, univerzálé (fajspecifikus) jellegű, általános hasonlóságra, illetve az ezen belül megfigyelhető relatív sokféleségre. Más esetben a variábilis fenotípus hátterében meglévő alternatív vagy éppen komplementer – az evolúció során szelektálódott – funkciók adaptív szerepét kell igazolnia.

Végül hangsúlyozni kell, hogy az említett filogenetikus tényezők és ontogenetikus hatások nem függetleníthetők egymástól. Nem is választhatók szét tiszta öröklött és szerzett komponensekre. Az evolúció során kialakult örökletes jellegek ténylegesen az alkalmazkodást befolyásoló, szelektált egyedfejlődési stratégiák megvalósulása által realizálódnak (Buss 1991). E megvalósulást a jelen környezetnek az egyed szempontjából releváns komponensei határozzák meg. Mindez közérthetőben megfogalmazva azt jelenti, hogy az egyén fejlődése és alkalmazkodása kétoldalú, dinamikus kölcsönhatás, amelyet öröklött hajlamok, a biológusok által epigenetikusnak nevezett szabályok, valamint az éppen aktuális környezeti tényezők befolyásolnak.³² Az

³² A médiumokra jellemző, hogy számos hatásmechanizmus (reklámok, rajzfilmek, a férfiasság, vagy a nőiesség megtestesítői) a klasszikus etológusok meghatározta

egyén fejlődése során elválaszthatatlanul össze van kötve környezetével, annak a génjeibe írt komponenseivel, amelyekre szelektíven reagál, aktívan kiválaszt, illetve megkeres, ha éppen azok nincsenek jelen. Ez lényeges szempont a témánk további kifejtése szempontjából, mert jelzi azt az eljárásmódot, ahogy megkísérlem a médiahatás folyamatát megérteni.

Jelen esetben tehát a feladat annak a kiderítése, hogy a médiához kapcsolódó használói/fogyasztói szokások általános trendjei illeszthetők-e az evolúció során szelektálódott adaptív stratégiákhoz. Nyilvánvaló, hogy az adaptív stratégiák jelentős része az ember társadalmi és kulturális evolúciója során is fent kellett, hogy maradjon, és minden bizonnyal a jelenben is szerepet játszanak a mindennapi alkalmazkodás során. Olyan példák, mint a párválasztás, az utódgondozás nemek szerint eltérő módja, az újszülött-gyilkosság, a gyermekbántalmazás, a dominancialitás, az altruizmus, a rokoni hálózatok szerveződése és a csalás felismerése, sikeresen vizsgálták az evolúciós logika szerinti magatartásstratégiák jelenbeli érvényesülését (Bereczkei 2002, Buss 1995, Cosmides 1988, Crawford és Krebs 1998).

Tovább is finomíthatjuk a meghatározást, hisz napjainkban már régen túlhaladott a klasszikus etológiának a fajspecifikus magatartás homogenitásával kapcsolatos felfogása. Vagyis az előző állítást úgy kell átalakítanunk, hogy a modelleknek a fajon (jelen esetben a *Homo sapiens*) belül megfigyelhető, evolúciós eredetű sokféleségre is magyarázatot kell adniuk. Ennek keretében tesztelhetően kell értelmezni a változatok alkalmazkodást elősegítő (adaptív), illetve a szaporodást befolyásoló funkcióit is. A modern magatartástudományok egyik legnehezebb kihívása ez, hisz Potts (1998) szerint az ember evolúciója során a sokféleség kialakulása, illetve fennmaradása rendelkezett szelekciós előnnyel. Vagyis egy adott környezethez specializálódott – emiatt rendkívül sikeres – homogén fenotípusok helyett éppen a kevésbé hatékony, de széles variabilitást mutató, alternatív problémamegoldó stratégiák adaptálódtak.

Úgy vélem, hogy éppen az említett stratégiabéli sokféleség magyarázhatja nem egy esetben a médiahasználatban, illetve a fogyasztókra gyakorolt hatásokban kapott nagy variabilitást. Más esetekben (például a médiaerőszak esetében, amelyet egy másik fejezetben részletesen is tárgyalok) éppen az evolúciós magyarázat mutathat rá a hatásmechanizmusok rendkívül eltérő

fajspecifikus ingerfelismerő képességen alapul. A kulcsinger sem tekinthető azonban általánosan ható tulajdonságnak, amely belső állapottól vagy környezeti tényezőktől független érvényesül. Az eltúlzott (szupernormális) csecsemőalkat, illetve magának a csecsemőnek a látványa is erősebben hat a nőkre, mint a férfiakra, nem is beszélve arról, hogy az életkorral és a családi állapottal jelentősen változhat a kiváltott hatás erőssége és jellege (Eibl-Eibesfeldt 1989).

típusaira. Nem elképzelhetetlen, hogy éppen egy ilyen megközelítés teszi lehetővé, hogy a médiumokban bemutatott agresszió hatásaival kapcsolatos, egymásnak ellentmondó kutatási eredmények (például Livingston 1996) értelmezhetővé váljanak.

A médiahatást magyarázó társadalomtudományi elméletek szinte mindegyike figyelmen kívül hagyta az emberi evolúciós múlt befolyásának bármely lehetséges aspektusát. Azok a teóriák, amelyek olyan pszichológiai folyamatokra alapozták megközelítésüket, mint az emóciók, percepciók és kognitív folyamatok, temperamentum, arousal, természetesen kapcsolatba kerültek ennek biológiai (neuropszichológiai vagy pszichofiziológiai) vonatkozásaival is. Ugyanakkor ezekből teljes mértékben hiányzik az evolúciós szemlélet, azaz alapvetően szinkron jellegűek. Nem mond ennek az állításnak az sem ellent, hogy bizonyos értelemben megjelenik bennük a történetiség, egyrészt mint az egyén ontogenetikus, alapvetően szocializációs fejlődése, másrészt a társadalmi változások értelmében.

Az evolúciós értelmezés első megközelítésben azt feltételeznél, hogy az ember evolúciója során tartósan jelen voltak azok a hatások, amelyek differenciáltan befolyásolták azok alkalmazkodását és szaporodási sikerét, akik az adott környezetben éltek. A kérdéses szelekciós nyomás eredményeként olyan hajlamok „íródtak” be a hominid fajok genomjába, amelyek az egyedfejlődés során aktiválódva kanalizálták az adott egyed döntéseit (Buss 1995).

Nyilvánvaló, hogy nincs a génjeinkben egy az egyben kódolva a médiahatás iránti fogékonyság. Ugyanakkor Robert Plomin és munkatársai (1990) – ikerkutatás-módszert alkalmazva – az általuk vizsgált populáció médiafogyasztásában megnyilvánuló különbségek hátterében elég jelentős örökletes befolyást találtak. Természetesen ez nem fedte fel azokat a mechanizmusokat, amelyek által ez az eltérés megvalósul. Érthetőbben megfogalmazva, nem tudjuk, hogy mely gének, milyen folyamatokon keresztül fejtik ki hatásukat, amelyek következménye, hogy egyes emberek több, mások kevesebb ideig hajlamosak a televízió előtt ülni. Fontos azonban kijelentennem, hogy Plominék örökletességet vizsgáló kutatásai nem evolúciós orientációjú, figyelmük nem terjedt ki a kimutatott örökletes különbség eredetére, valamint adaptív funkciójára. Céljuk annak kimutatása volt, ami egyáltalán nem lebecsülendő, hogy komolyan kell számolnunk a velünk született hajlamokkal, ha meg akarjuk érteni a médiához való viszonyunkat. Ezt a szempontot a társadalomtudományok jelenleg egyáltalán nem veszik figyelembe.

Ha közvetve is, de erre a hiányosságra hívják fel gyakorlatilag a kommunikációról gondolkodók figyelmét Beatty és munkatársai (2002). A személyközi, kommunikációs jellegű kapcsolatok olyan meghatározó tényezői, mint például a személyiség, intelligencia, agresszivitás, barátságosság stb. jelentős genetikai háttérrel rendelkeznek. A pszichológiai magatartás-genetika az

ikervizsgálati módszer alapján nyilvánvalóvá tette, hogy a megfigyelhető tulajdonságok, köztük a kommunikáció legkülönbözőbb formáinak értelmezésében egyaránt számolni kell az örökletes és a környezeti hatásokkal. Mivel e két „oldal” szerepe elválaszthatatlanul egymáshoz kapcsolt, és dinamikusan kölcsönös, hiba lenne pusztán azt állítani, hogy a kommunikáció-kutatás noha eddig csak az egyikkel foglalkozott, de azt már alaposan megismerte.

Bizton állíthatom tehát, rendelkezünk olyan örökletes hajlamokkal, amelyek közvetve befolyásolják a médiához való viszonyulásunkat, és a programok közötti választásainkat. Ezen preferencia jellegű pszichológiai mechanizmusok közül nem egy akár már a főemlős (hominoid) evolúció során kialakult. Nem kétséges azonban, hogy számos közülük az ember (hominid evolúció) kialakulása során megjelenő új szelekciós hatások következménye. A médiához való „kapcsolódásukat” természetesen nem úgy kell tekinteni, mint a biológiai adaptációnak a szaporodási sikert (rátermettséget) befolyásoló esetét, amelynek hatását így vagy úgy az utódok számának megszámlálása során kell igazolnunk. Sokkal inkább az örökletes preferenciáknak a jelen aktuális helyzetekben való aktiválódásaként érdemes róla gondolkodnunk (Buss 1995).³³

A médiahasználat és az evolúciós pszichológiai nézőpont összekapcsolása

A társadalomtudományok a médiafolyamatok mibenlétét alapvetően a médiában bemutatott események felől közelítik meg. Az egyik legfontosabb kulcsszó a befolyásolás, amely jelzi ennek a megközelítésnek a szerveződését (például Bryant és Zillmann 1994). Ehhez szorosan kapcsolódik, de egyben önálló szempont is, a hatás kérdése. Különösen a kapcsolódó alkalmazások, vagy az alkalmazáshoz kötődő tudományos érdeklődés során vetődik fel a káros hatás és a hozzá csatlakozó, elítélő morális megítélés.

Közvetve (például statisztikai adatok) vagy közvetlenül (kérdőívek, interjúk) megvizsgálva a kiválasztott célcsoportokat olyan ismeretekre kívánnak szert tenni, amelyek alapján a kialakított programok hatékonyan meg tudják változtatni a célszemélyek attitűdjeit, céljait, döntéseit. A sikeresség a nézettség, az eladási számok, a pénzügyi gyarapodás alapján állapítható meg. Nyilvánvaló, ebben benne rejlik a potenciális rossz, azaz e mutatók kedvező

³³ Érdemes lenne a kérdésnek azt az aspektusát is átgondolni (amely hely hiányában jelen dolgozatnak nem feladata), hogy a médiaeseményekről szerzett – nyilvánvalóan szelektív – tudás mennyiben befolyásolja egy csoportban vagy csoportokban létezés elvárásainak való sikeres megfelelést. További kérdés, hogy ezen adaptációs problémák megoldásai mennyiben játszanak szerepet közvetve az egyén hosszú távú sikerességében (ranghelyzet, koalíciók, baráti és párkapcsolat, viszonyok, karrier stb.), tágabb értelemben reprodukciós esélyeiben.

megváltoztatása érdekében olyan médiatermékeket állítanak elő, amelyek a társadalom szempontjából negatív irányban változtatják meg az embereket. Ezáltal olyan igények keletkeznek, amelyeket hatékonyan, nagy megtérüléssel lehet kielégíteni, megfelelően redukált értékekhez megfelelően illesztett termékekkel. Mindez belehelyezve olyan elméletekbe, amelyek a populáris kultúrának a magas kultúrával való szembeállítását magyarázzák, a folyamat átfogó „társadalom és médiahatás”, illetve vice versa, típusú kritikai meta-teóriában csúcsosodhat ki. Ha megnézzük például a média erőszaknövelő hatásával kapcsolatos kutatások jelentős részét és az ehhez csatlakozó politikai bírálatokat, ez a felfogás ismerhető fel bennük.

A legalább hasonló méretű ellenbizonyítékok és a hozzájuk kapcsolódó elméletek azonban indukálhatnak egy alapvetően más megközelítést. Induljunk ki a másik irányból, vagyis a hallgató, vevő, célszemély felől. A társadalomtudományokban ez a megközelítés, többnyire „médiahasználat-elméletek” kereteiben, a fentiekhez képest ritkábban jellemzi a kutatásokat (például Blumler és Katz 1975, Kremar és Greene 1999, Rosengren 1985, Rubin 1994). Eltekintve a médiahasználati szokások statisztikai célzatú felmérésétől, a vevő felőli közelítésnél a figyelem elsősorban a használó (például) televízió-nézési szokásait befolyásoló motivációira, attitűdjére, személyiségvonásaira vagy társadalmi helyzetére koncentrálódik. Az ebben a megközelítésben megfogalmazott „használat és kielégülés” modellekhez tartozó kutatások kiegészítése a háttérben működő pszichológiai folyamatok felderítésével azt a célt igyekszik szolgálni, hogy egységes magyarázó elvben kapcsolódjanak össze – pontosabban szólva, egyesüljenek – a médiahasználat és a -hatással foglalkozó nézetek (Kremar és Greene 1999).

Nevezhetjük tehát a médiafogyasztókat bárminek, a lényeg az, hogy olyan egyének találkoznak nap mint nap a különböző médiumokkal, akik többé-kevésbé különböző örökletes háttérrel, azonos vagy eltérő fizikai és szociokulturális környezetben éltek és élnek. Az emberek életük során kisebb, nagyobb problémákkal kerülnek szembe. Ezek egy része rövid ideig jelent csak gondot, gyorsan megoldhatók. Számos kihívás azonban tartósan (akár az emberi élet végéig) jelen van, de sok különböző rendszerességgel újra és újra felbukkan.

Az emberek egy része leszámazási (szülői, nagyszülői, testvéri, unoka-testvéri, törzsi, nemzetiségi, nemzeti) vagy szociális helyzetéből, neméből, életkorából stb. következően hasonló, mások teljesen eltérő élettörténettel és várható jövőbeni kilátásokkal, esélyekkel fognak találkozni. Evolúciós pszichológiai terminusokkal fogalmazva többé-kevésbé eltérő genetikai háttérrel rendelkezve, különböző környezeti hatások nyomán kialakult fenotípusukban

nagyfokú variabilitást mutatnak.³⁴ E sokféleség a napi alkalmazkodás és a reprodukció biztosítása során eltérő adaptációs (alkalmazkodási) feladatokkal szembesül, amelyek megoldásában jelentős szerepet játszanak az öröklött, valamint a szocializáció és a kulturálódás során kialakult pszichológiai és megismerési (kognitív) mechanizmusok. Nemcsak egy-egy aktuális kihívás esetében, de az örökletesség, az egyéni fejlődés, valamint a társadalmi és kulturális hatások, a nem és életkor szerint is eltérő problémák, feladatok, elvárások, értékek, normák érvényesülnek. Ebből következően nem, életkor, aktuális és várható helyzetek alapján eltérő és egyben ezektől függő öröklött és tanult pszichológiai mechanizmusok aktiválódnak a mindennapi problémamegoldások érdekében (Buss 1995). A médiumok szereplőinek lehetősége, hogy kihasználhatják ezeket a mechanizmusokat. Mint néhány vizsgálat jelzi, meg is teszik, függetlenül attól, hogy tisztában voltak-e, vannak-e azok mibenlétével (Alexander 1990, Eibl-Eibesfeldt 1989, Gould 1980, Hinde és Barden 1986, Malamuth 1996, Shoemaker 1996).

Az evolúciós pszichológiai megközelítés abban tehet hozzá a „használat és kielégülés” modellek alapján szerzett médiahasználati és médiaaktivitással kapcsolatos ismeretekhez, hogy egyrészt filogenetikai értelemben vett történetiséggel, másrészt a mechanizmusok szerveződése szempontjából hierarchikus komplexitással, harmadrészt a szinkronikus és diakronikus adaptivitás dimenziójával egészíti ki, ami által kitérít az értelmezési kereteket. Végül e megközelítés egyik leghasznosabb folyamánának tekinthető, hogy tesztelhető predikciók állíthatók fel a médiahasználattal kapcsolatosan egy vizsgált populációnál várható hasonlóság és különbség jellegére. Utóbbi elvégzése elengedhetetlen feltétele annak, hogy a jelenséget értelmező magyarázat ne csak egy evolúciós jellegű történetkreálás legyen. Éppen ez a probléma a következő példa esetében.

Szelektív figyelem a rossz hírre

A médiában a rossz hírek elsöprő dominanciáját a jó hírekkel szemben Shoemaker (1996) azzal magyarázza, hogy hosszú evolúciós múltunk során létkérdés, vagyis a sikeres adaptáció előfeltétele volt, hogy őseink megfelelően reagáljanak a környezet eseményeire. Ennek azonban jelentős a költségoldala, ugyanis a környezet monitorozása idő- és energiaigényes tevékenység. Ez egyrészt elkerülhetetlenné teszi a megfelelő szűrést, szelektálást és értelmezést, vagyis e megismerési folyamat hatékonyságának az erősödé-

³⁴ Az egyed fenotípusának része minden megfigyelhető belső és külső tulajdonság, utóbbiak között az egyed döntései és aktivitása által létrehozott produktumok, választott szituációk. Ebből következően a modern ember fenotípusának egyik alkotója a médiához fűződő viszonya és a megvalósuló tevékenységek is. Ennek genetikai összetevőjét vizsgálta a már említett Robert Plomin vezette kutatás is (1989).

sét. Másrészt szociális szinten befolyással lehetett a csoportok kohéziójára. Az egyedek kooperációs aktivitásának eredményeként csökkenhetett a környezet figyelésére fordítandó idő és energia, amelyet más tevékenységekbe lehetett befektetni. Az evolúciós pszichológusok szerint az emberi agy oly módon evolválódott, olyan funkcióspecifikus pszichológiai mechanizmusok alakultak ki, amelyek szerepe a fizikai és társas környezet különböző kihívásainak megoldása volt (Buss 1991, 1995, Cosmides és Tooby 1987, 1994, 1997). Az az esemény, amely jelentősen befolyásolhatta az alkalmazkodást és túlélést, nyilván nagyobb figyelmet kellett, hogy kiváltson, gyorsabb, hatékonyabb reagálást igényelt, mint a kevésbé jelentős vagy kifejezetten semleges környezeti történések.

A „rossz hír” dominanciája a médiában nem lehet véletlen, noha folyamatosan kárhoztatják érte a tömegkommunikáció irányítóit és szereplőit. Legtöbbje olyan eseménnyel kapcsolatos, amelyek többé-kevésbé, közvetlenül vagy közvetve befolyásolják az egyének és/vagy a különböző típusú közösségek jövőbeni kilátásait. Newhagen és Reeves (1992) kimutatták, hogy a televízió nézők jobban emlékeznek egy információra, ha az a rossz híreket követi, mintha megelőzi azokat. Ebben nagy szerepe van a hírek által kiváltotta emócióknak (félelem, düh, undor). Utóbbiak a főemlős és az ember evolúciója során annak a funkciónak az ellátására is szelektálódtak, hogy aktiválják és egyben kanalizálják az ember figyelmi aktivitását, ezáltal a hatékonyabb reagálást segítik elő (Nesse 1990, Turner 1996).

Az olyan „rossz” hírek, mint az erőszak, a halálesetek, konfliktusok – különösen azok, amelyek sérüléssel járnak, és amelyeknek hozzánk közel állók is részesei –, környezeti csapások, természeti katasztrófák, a túléléshez és a szaporodáshoz elengedhetetlen forrásokkal kapcsolatos károk: az alkalmazkodás szempontjából egyértelmű jelentőséggel rendelkeztek. Nem figyelembe venni ezeket, a megfelelő válaszok elmulasztása, a tanulságok levonása több mint hiba volt.

Shoemaker (1996) ebből arra következtet, hogy a sikeres alkalmazkodás kényszere nemcsak a biológiai, hanem a szociokulturális evolúció során is folyamatosan jelen volt. Olyan társas és kulturális konstrukciók kialakulását segítette elő, amelyek lehetővé tették a környezetből származó specializált ismeretek átadását és társas szerepek differenciálódását (örszem, felderítő, hírvivő). Az újságíró mint örszem és mint speciális szerepkonstrukció aszerint szelektálja a híreket, ezáltal irányítva az olvasók, hallgatók és nézők figyelmét, hogy megítélése szerint melyek fontosak az általa képviselt közösség és tagjainak alkalmazkodása szempontjából. Véleményem szerint nem szükségszerű, hogy a témaválasztásnál ennek tudatában legyen, történhet ez bármilyen más szempont (aktualitás, közvélemény érdeklődése, igazmondás, véleményszabadság stb.) szerint is.

Döntését elsősorban nem – vagy nemcsak – a példányszám értékeli, hanem a célszemélyek sikeres vagy sikertelen adaptációja. Az olvasók, felhasználva az olvasottakat, döntéseket hoznak, amelyek minősítik az „örszem” választását és visszahatnak szerepteljesítményének értékelésére. Tény, hogy Shoemaker tanulmányában empirikusan nem támasztotta alá spekulációját, ami – valljuk be – nem lenne egyszerű a befogadók oldaláról. Ugyanakkor érdemes és talán kivitelezhetőbb lenne annak vizsgálata, hogy evolúciós eredetű pszichológiai sémák befolyásolják-e az újságírók témájának megválasztásában és prezentálásában, illetve a fogyasztókat a hírek szelektálásában és rangsorolásában.

Pamela Shoemaker elméleti fejtegetését megerősítik azok a kutatások, amelyek a hírek figyelemfelkeltésére vagy megjegyezhetőségének időtartamára vonatkoznak. Számos vizsgálat utal arra, hogy a társas kapcsolatokban (baráti, házastársi kapcsolatokban), a konfliktusokban (csoportokon belüli és csoportok közötti szegregációjában, ellenségeskedésben), az önmeghatározásban milyen jelentős szerepet játszik a hasonlóság mértéke (Reynolds és munkatársai 1989, Rushton 1989, Thienpont és Cliquet 1999). Ez alapján nem meglepő, hogy annál inkább érint bennünket egy negatív információ, minél közelebb áll (például a leszármazási kapcsolat alapján) hozzánk az, akivel kapcsolatos (Vangelisti és Crumley 1998). Egy esemény hírértékét befolyásolja résztvevőinek hozzánk való hasonlósága (Pritchard és Hughes 1997), de a beszámoló tartalmának elfogadásában, felidézésében is megjelenik a hasonlóság alapján bekövetkező éles változás (Bodenhausen 1988, Hurwitz és Peffley 1997). Memóriánk eleve szelektíven hatékonyan őrzi meg a család arcképét (Mealey és munkatársai 1996), de a hozzánk való hasonlóság mértéke befolyásolja egy bűnesettel gyanúsított személy képének megőrzését, felidézését (Oliver 1999). Mary Oliver szerint a megismerés háttérben zajló kognitív osztályozás során a hibák elsősorban a kategóriákon belüli és nem a kategóriák közötti besorolásban történik. Ugyanakkor bizonytalan helyzetben való megítélés, illetve a negatív feltételezést igazabbnak fogadják el a különbség növekedésével. Nyilvánvaló, hogy ezt felerősíti a kulturálisan is megerősített előítéletesség és rasszizmus, másrészt növeli a sztereotipizálásra való hajlandóságot.

Mindezt magyarázhatja, hogy evolúciós múltunk során ősünk olyan csoportokban éltek, amelyek összetétele csak korlátozottan változott. A közösségen kívül élő idegenek minél távolabbról érkezhettek, annál kevésbé voltak ismerősek. Ebből következően a csoport tagjai kevésbé vagy egyáltalán nem voltak képesek egy idegen individualitását differenciálni, saját közösségén belüli kapcsolatait megismerni és számon tartani. Minthogy ilyen találkozások alkalmával mindenképpen döntéseket kellett hozniuk arról, miként viszonyuljanak egy kívülállóhoz, adaptív előnyt jelenthetett a kevés infor-

máció alapján történő általánosítás és sztereotipizálás. Ez nem volt újdonság. A főemlősök egyes fajairól tudjuk, hogy nem csak a saját közösségük tagjainak bonyolult viszonyrendszerét ismerik (Cheney és Seyfarth 1990, Kano 1992, Seyfarth és Cheney 2001). A cercófok, páviánok, csimpánzok és bonobók nemegyszer szomszédos csoportok egyedeiről is rendelkeznek hasonló információkkal, amelyeket nyilván használnak is interakcióikban. Mindemellett az idegenség növekedtével, az ismertség csökkenésével nőtt az ellenségesség és a nyílt agresszív reakciók esélye.

Befolyással lehetnek arra is ezek az adaptációt szolgáló pszichológiai mechanizmusok, hogy a hasonlóság csökkenésével hogyan változik empátiás képességünk. Érdeklődésünk felkeltésére egyenlő, sőt nagyobb „esélye” is lehet egy a szűkebb közösségben bekövetkezett konfliktusnak, erőszaknak, halálesetnek, mint egy távoli tömeges katasztrófának.

Visszatérve a fenti, a hír fontosságával kapcsolatos gondolatmenethez, más jellegű események is fel kellett, hogy keltsék őseink figyelmét. A közösségben zajló társas események közül a politikai aktivitás, azaz a hatalom megragadásával és megtartásával kapcsolatos bonyolult taktikák és stratégiák alkalmazása már egyes főemlősfajoknál is jól ismertek (például Aureli és de Waal 2000, de Waal 1989, 1999, Goodall 1986), amelyek bonyolítására komplex kognitív képességekkel is rendelkeznek (Cheney és Seyfarth 2001). Nem kétséges, hogy a több tízezer évvel ezelőtti és még napjainkig is létező gyűjtögető-vadász közösségekben, a korai és jelenkori törzsi kultúrákban, a történelem során kialakult államokban is a csoportok tagjainak a politikai folyamatokban való részvétel, illetve azok figyelése, számontartása, megbeszélése és a megszerzett, valamint a következtetett ismeretek alapján való döntéshozatal az egyik legfontosabb tevékenysége (például Archer 1994, Boehm 1994, 1997, Harcourt 1992). Még inkább érvényes ez a modern társadalmakra, az informális kiscsoportoktól kezdve a közép- és makrotársadalmi szervezetekig egyaránt (Barner-Barry 1988). A tömegkommunikációs médiumok szinte mindegyikére jellemző az elválaszthatatlan kapcsolat a politikával. Terjedelmi okok miatt lehetetlen ennek részletes áttekintése, inkább csak egy, a témánk szempontjából érdekes vizsgálatra szeretnék utalni.

Michael Chance (1967) vizsgálta és hívta fel a figyelmet arra, hogy a társas szerveződésekben egymás figyelése sajátos struktúrát alkot. A tartós közösségekben élő főemlősökre és az emberre egyaránt jellemző, hogy a hierarchikus csoportokban a domináns pozíció birtokosaira irányul a legtöbb figyelem (Chance 1976, Chance és Larsen 1976). A makákók, a páviánok vagy a csimpánzok arra törekednek, hogy a társas kapcsolatokat hatékonyan szervező és erősítő kurkászással minél szorosabb viszonyt alakítsanak ki velük, illetve előnyöket szerezzenek jövőbeni konfliktusok esetén. A kurkászás mindkét fél számára megnyugtató (Boccia 1987, Schino és munkatársai

1988), ugyanakkor a lehetőségért való vetélkedés felfokozott izgalmat okoz, nemegyszer nyílt agresszióba torkollik (Aureli és munkatársai 1992, Zaragoza és munkatársai 1996). Mivel a kurkászásra fordítható idő korlátozott (a napi aktivitásnak 3-8 százaléka), hiánya vagy a korlátozott lehetőség a hozzájutásban, egyéb okból történő elmaradása, illetve megvonása minden bizonnyal kedvezőtlenül befolyásolja az egyedek emocionális állapotát, másokkal szembeni attitűdjét (de Waal 1996). A rangsorrendben történő változások nyilvánvalóan átrendezik mind a figyelem, mind a társas kapcsolatok hálózatát, a kurkászás elosztását és eloszlását, ezáltal befolyásolják a csoporttagok egymással szembeni attitűdjeit is. Tehát a pozíciók számontartására szelektálódott pszichológiai mechanizmusok összetettségük mellett kapcsolatban lehetnek más döntési és magatartás-szabályzó mechanizmusokkal is. Nem meglepő tehát, hogy a média előszeretettel foglalkozik a rendkívüli érdeklődésre és elvárásra is reagálva a kiemelkedően magas helyzetet elfoglalókkal.

Norman Feather (1994) a magas pozíciót elért személyek iránti attitűdöket és bukásukat követő változásokat kutatta, iskolai és társadalmi környezetben, utóbbit kiegészítve kultúraközi összehasonlítással is. Az emberek sokféle szempont alapján viszonyulnak negatívan vagy pozitívan a kiemelkedő pozícióba kerültekkel. A hozzájuk mért hasonlóság (részben mint az azonosulás jellege), a felemelkedés módja, megérdemeltsége és a pozícióban gyakorolt magatartása amelyek befolyásolják bukásukkor is érzelmeiket és indoklásaikat. E jelenség evolúciós előzményére utalnak azok a kísérletek, amelyeket primatológusok a zöld cercóffal és medvepáviánnal végeztek. Bebizonyították, hogy az állatok rendelkeznek valamilyen kognitív reprezentációval arról, hogy egy adott rangpozícióban mi a „helyes” magatartás. Vagyis képesek összehasonlítani és megítélni a társak aktuális magatartását, kommunikációját egy a kognitív térben szerveződött, a különböző hierarchikus helyhez illeszkedő mintázattal, és eltérés esetén megfelelően reagálni rá (Cheney és Seyfarth 2001).

Nemi különbségek a média hatásában

Az evolúciós magatartásbiológia két, talán legfontosabb elmélete a szexuális szelekciós elmélet és a szülői ráfordítás elmélete (Darwin 1871, Trivers 1972). Lényegük, hogy minden ember – akár nő, akár férfi – valamennyi élőlényhez hasonlóan rendelkezik a génjeiben kódolt törekvéssel, hogy minél nagyobb arányban képviseltesse magát a jövőbeni generációkban. Ez a törekvés azonban mind genetikai, mind környezeti feltételek és hatások által eltérő módon érvényesülhet. A biológusok úgy mondják, eltérő fenotípusos (aktiválódó) stratégiák és taktikák megnyilvánulásai által igyekeznek az egyed maximalizálni reprodukív sikerét, azaz fitnessét.

Ennek biztosítását a két nem eltérő módon valósíthatja meg. A nő számára a petesejteknek hónapról hónapra történő érlelése, méhüknek minden ciklusban való ismételt felkészítése azok befogadására, a méhlepény kifejlesztése, az embrió(k) táplálása, védelme, magzatuk hordozása jelentős megterhelést jelent. A szülés és az azt követő, hosszan tartó, a terhességnél is energiaigényesebb szoptatás, valamint a szinte felnőttkorig tartó ellátás hatalmas erőfeszítést és elköteleződést igényel. A nő tehát a szaporodási sikerét alapvetően a szükséges energia biztosításával növelheti. A férfinak – a szülői ráfordítás elmélete szerint – elvileg pusztán néhány spermiumsejttel kell mindehhez hozzájárulnia. A férfi tehát a szaporodási sikerét minél több nő megtermékenyítésével növelheti (1. táblázat). A nők döntése a szaporodás megkezdéséről igen költséges, hosszú időre való elköteleződést és terhet jelent (Bereczkei 1991, Bogin 1999, Campbell és Wood 1994, Dunbar 1995, Tóth 2000). Az utód felnevelése azonban olyan megterhelés, amelyet az összes ma élő főemlős nőtényeivel ellentétben, egyedül nem, csupán a férfi segítségével tud megoldani. A nő tehát érdekelt a forrásokkal rendelkező férfi hűségében, utóbbinak azonban szaporodási potenciálja szempontjából ez jelentős veszteséget okoz. Ez áll a férfiaknál a kapcsolaton kívüli szex keresésében, különösen akkor, ha az nem jár gyerek gondozási kötelezettséggel. Kettőjük szülőként való együttműködése azonban érzelmi és szexuális összehangolódásuk függvénye.

Nemek közötti különbségek az alkalmazkodási stratégiákban

	NŐK	FÉRFIAK
szülői ráfordítás/egy utód	magas	alacsony
szaporodási siker növelése	források mennyisége	nők száma
szaporodási siker variabilitása	alacsony	magas
azonos neműek közötti kompetíció	mérsékelt	magas
energia-befektetés a partner megszerzése érdekében	alacsony	magas
párválasztás (válogatás)	szelektáló	kevésbé válogat
szex	minőség	mennyiség
szaporodási stratégiák	hosszú idejű rövid idejű	rövid idejű hosszú idejű
párkapcsolat jellege	érzelmi	érzéki
társas stratégia	kooperatív	státuszorientált
kockázatvállalás	alacsony	magas
a kockázatvállalás nyeresége/vesztése	alacsony/magas	magas/magas
agresszív hajlam	mérsékelt	magas
jellemző agresszív akció	közvetett, relációs	közvetlen fizikális
gyilkosságok száma	alacsony	magas

Mint az a táblázatban is látható, e különbségből számos magatartásbeli eltérés származik. Elődeink olyan csoportokban éltek, amelyek központi szerkezetét a rokonságban álló férfiak szövetsége alkotta (Tóth 2000). A nők a párkapcsolat kialakulásakor partnerük (a összetartozást megerősítő rítus kialakulása után házastársuk) csoportjához költöztek. Ennek nyomán többekévé elvesztették a rokon támogatást. Mivel végső soron tőlük függött, hogy lesz-e utódjuk, nem származhatott jelentős szociális és reprodukív haszna, ha kisebb-nagyobb előnyökért túlságosan nagy kockázatot vállalt (Campbell 1999). Az esetleges sérülés pedig igen súlyosan veszélyeztethette szaporodását. Ezzel ellentétben a férfiak bármennyire is szeretnének gyereket, ha nem találkoznak ebbe beleegyező nővel, minden igyekezetük hiába való. Ezt a biológusok reprodukív halálnak nevezik. Természetesen körülményektől függően, de a férfiak számára bármilyen kockázat, veszély, vetelkedés és agresszió vállalható, ha elkerülheti a reprodukív halált (Bell és Bell 1993, Daly és Wilson 1988, 1994, 1998, 2001, Wilson és Daly 1993).

Minthogy nők – különösen a párválasztás nyomán őket körülvevő, többségében idegen emberek között – nyilván nap mint nap keveredhettek konfliktusokba, számtalanszor ütközhetek akadályba, ha érdekeiket, törekvéseiket érvényesíteni akarták. A fentiekből következik, hogy elsősorban a kisebb kockázattal járó agresszió alkalmazása lehetett számukra előnyösebb (Campbell 1999). Az agressziót kutatók közül többen felvetik, hogy a nők legalább olyan gyakran alkalmazzák az agressziót mint a férfiak, de velük ellentétben nem a fizikális, hanem elsősorban a közvetlen és közvetett kommunikációs és relációs agresszió jellemző rájuk (Björqvist 1994, Björqvist és munkatársai 1992, 1994, Crick és munkatársai 1997, 1999, Tóth 2002). A sikeres alkalmazkodás hatékony eszköze a minél kiterjedtebb és erősebb kölcsönösségi viszonyok, barátságok kialakítása. De nem kevésbé lehetett hatékony, ha a vetélytársak kapcsolatait sikerült valakinek a saját előnyére megváltoztatni. A fejlett verbalitás eredményeként ehhez kis költséggel és kockázattal járó, esetenként igen hatékony eszköz áll a nők rendelkezésére. A pletyka, az intrika, mások kibeszélése hatékony és igen informatív – relációs agresszív – eszköz a szociális világban. Ismert, hogy a barátság kialakítása és ápolásának alapfeltétele a beszélgetés (Fehr 1996).

Köztudott, hogy a 20. század első felében kialakuló rádiósorozatok hallgatói, majd az ötvenes évek elején indított televíziós szappanoperák nézői elsősorban a nők, és az éjszakai beszélgetős médiaműsorok betelefonálói is többnyire nők. Különböző országokban végzett felmérések sokasága jelezi, hogy a napközben sugárzott szappanoperák nézői nagyobb részt az otthon lévő nők, nem meglepő tehát, hogy a műfajt alapvetően femininnek tekinthető (Ang és Hermes 1996, Antalóczy 1999, Greenberg és Busselle 1996, Luk-

ács 2001, McQuail 1994: 264).³⁵ Jelenleg folyó kutatásunk adatai jelzik, hogy kivétel nélkül jellemző valamennyi Magyarországon vetített sorozatra az egymás után bekövetkező konfliktusok hömpölygő áradata, amelyekben az agresszióknak döntően feminin formái figyelhetőek meg (Szuroviák és Tóth).

Nem lehet azonban általánosítani csupán a médiafogyasztó neme alapján. Az életkorral, a fizikai és egészségi állapot és ezzel szoros összefüggésben a reprodukív potenciál változásával, a gyermekek számával változik a nők kockázatvállalási hajlandósága, a konfliktusaik kimenetelének következményei (Campbell 1999). Az evolúciós logika szerint feltételezhető, hogy a nők eltérő szociális és életkori helyzetben, a gyerekek számától függően eltérő morális megítéléssel értelmezik történeteket, illetve eltérően fogékonyak azok jellegére, érzelmi töltöttségére. A fentiek alapján nem meglepő, hogy különböző sorozatokat preferálnak a fiatal, illetve az idős nők. (Gál és munkatársai, ugyanebben a kötetben).

A nemek közötti evolúciós eredetű különbségek a média más műfajainak használatában és hatásaiban is meghatározó szerepet játszanak. Ezek elemzésében is csak a kezdeti lépések megtételéről beszélhetünk.

Szintén jelentősen eltér a két nem viszonya a médiában megjelenő szexualitáshoz. Ellis és Symons (1990) kimutatta, hogy a nők szexuális fantáziájára elsősorban emocionalitás, az érzelmi töltés a jellemző, vizuális képzeletüket a tényleges vagy egy ideális partner kedvessége, gyengéd érintése tölti be. A férfiakra a mentális képek érzéki aspektusa a döntő, a partnerek változóak, szexuálisan engedékenyek és elhanyagolható szerepet játszik a fantáziabeli partnerhez fűződő érzelmi kötődés. Neil Malamuth (1996) a pornótermékek fogyasztását elemezte a nem és életkortól függő szaporodási stratégiák alapján. Véleménye szerint a férfiak és a nők eltérő reprodukív stratégiái játszanak szerepet abban, hogy a pornóújságok és pornófilmek döntő mértékben a férfiaknak készülnek, ugyanakkor a kevésszámú, nőket megcélzó kiadvány megbukott vagy csak mérsékelt eredményeket volt képes elérni. Ezzel ellentétben az úgynevezett romantikus regényfüzetek érdelemmel töltött lány erotikája, férfias, de hűséges (monogám) és gyengéd férfigősei egyértelműen a női reprodukív stratégiához illeszkednek, azaz annak megvaló-

³⁵ Lukács Gabriella (2001) előadásában a japán szappanoperák jellegzetes típusaként a társadalom konzervatív női szerepfelfogással szembeálló fiatal és magányossá váló nő hányattatását ismertette. A sorozatok jellegzetes főszereplőtípusa a fiatal (esetenként) diplomás nő, történetét intrika, meg nem értés és gáncsoskodás nehezíti, amelynek következményeként szakmai, munkahelyi, magánéleti viszonyai tönkremennek. A sorozatok végére kitartásának köszönhetően kapcsolatai újraszerveződnek, ezáltal karrierje is kiteljesedik. Az elnyert státusz és a társas sikeresség szoros kölcsönhatásban valósul meg (Benenson 1999).

sulását elősegítő pszichológiai mechanizmusok elvárásaihoz igazodnak (Ellis és Symons 1990). Abban nyilvánvalóan igazuk van a feminista értelmezéseknek, hogy a társadalmi elvárások erőteljesen befolyásolják a nők szocializációját e pszichológiai konstrukciók kialakítása érdekében. Abban azonban tévednek, hogy ez valamiféle eredeti, „uniszex” természet eltorzítása által történik. A szociokulturális környezet – nem függetlenül az evolúciós történésektől – nagyfokú tárgyi és szimbolikus variabilitása mellett is minden bizonnyal a reproductív siker biztosítását támogató szerkezettel rendelkezik.

A helyzet azonban sokkal bonyolultabb, de ismertetésére terjedelmi korlátok miatt nincs most lehetőségem. Utalni szeretnék a már említett humán stratégiai sokféleségre, amely nemtől, életkortól, forrás-hozzáférhetőségtől függően alkalmaznak az emberek (Potts 1998). Az evolúciós pszichológiai értelmezésnek magyarázatot kell találnia – szemben Malamuth (1996) megállapításával – arra, hogy egy amerikai magazin felmérése szerint a házasság olvasóinak körülbelül 60 százaléka jelezte, korábban járt már pornófilmet vetítő moziban (Tavris és Sudd 1975).³⁶ Nagyszámú kultúrában végzett felmérés szerint a nők jelentős része aktívan keres és fenntart (noha kérdéses, hogy mennyire hasonlóan a férfiakhoz) házasságon kívüli kapcsolatot, és igen fontos számukra a szexualitás (Small 1993). Nézzük azonban a másik nemet is. A férfiak sokasága él kiegyensúlyozott házasságban és odaadón, nemegyszer önfeláldozóan gondozza gyermekeit. Hogyan jelenik meg ez a médiumok használatában? Milyen műfajokat preferálnak, és melyek vannak rájuk hatással? Mennyiben befolyásolja ezt az örökletes háttér, a szociokulturális környezet, valamint az életkor és a családi helyzet. Valamennyi olyan kérdés, amelynek megválaszolásában nyilvánvalóan nem csak a magatartáskutatók és pszichológusok érdekeltek.

Hivatkozások

- Alexander, R. D. 1990. Epigenetic rules and Darwinian algorithms. The adaptive study of learning and development. *Ethology and Sociobiology* 11, 241-303.
- Ang, I. and Hermes, J. 1996. Gender and/in media consumption. In: Curran, J. and Gurevitch, M. (eds.) *Mass Media and Society*. London, Arnold. 325–347.
- Antalóczy T. 1999. *A szappanoperák genezise és analízise*. Budapest, MTA-ELTE Szociológiai Intézet. 71–90.
- Archer, J. 1994. Power and male violence. In: Archer, J. (ed.) *Male violence*. London and New York, Routledge. 310–331.

³⁶ A kutatást és eredményeit Small (1993) említi.

- Aureli, F., Cordischi, C., Cozzolino, R. and Scucchi, S. 1992. Agonistic tactics in competition for grooming and feeding among Japanese macaques. *Folia Primatologica*, 58, 150–154.
- Aureli, F. and de Waal, F. B. M. 2000. *Natural conflict resolution*. Berkeley: University of California Press.
- Barner-Berry, C. 1988. The structure of politically relevant behaviours in pre-school peer groups. In: Chance, M. R. A. (ed.) *Social fabrics of the mind*. Hove and London, Lawrence Erlbaum. 261–276.
- Beatty, M. J., Heisel, A. D., Hall, A. E., Levine, T. R. and La France, B. H. 2002. What can we learn from the study of twins about genetic and environmental influences on interpersonal affiliation, aggressiveness, and social anxiety?: A meta-analytic study. *Communication Monographs*, 69, 1–18.
- Bell, N. J. and Bell, R. W. 1993. *Adolescent risk taking*. Newbury Park. Sage.
- Benenson, J. F. 1999. Females' desire for status cannot be measured using male definitions. *Behavioral and Brain Sciences*, 22, 216–217.
- Berezkei T. 1991. *A génektől a kultúráig*. Budapest, Gondolat.
- Björkqvist, K. 1994. Sex differences in physical, verbal, and indirect aggression: A review of recent research. *Sex Roles*, 30, 177–188.
- Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J. and Kaukiainen, A. 1992. Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior* 18, 117–127.
- Björkqvist, K., Österman, K. and Lagerspetz, K. M. J. 1994. Sex differences in covert aggression among adults. *Aggressive Behavior*, 20, 27–33.
- Blumler, J. G. and Katz, E. 1975. *Uses of mass communications: Current perspectives on gratifications research*. Beverly Hills, Sage.
- Boccia, M. L. 1987. The physiology of grooming: a test of the tension reduction hypothesis. *American Journal of Primatology*, 12, 330.
- Boehm, C. 1993. Egalitarian behavior and reverse dominance hierarchy. *Current Anthropology*, 14, 227–254.
- Boehm, C. 1997. Egalitarian behavior and the evolution of political intelligence. In: Whiten, A. and Byrne, R. (eds.) *Machiavellian intelligence. II. Extensions and evaluations*. Cambridge, Cambridge University Press, 341–364.
- Bogin, B. 1999. *Patterns of human growth*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Browne, K. R. 2001. Women at war. An evolutionary perspective. *Buffalo Law Review*, 49, 51–247.
- Bryant, J. and Zillmann, D. 1994. *Media effects. Advances in theory and research*. Hillsdale, New Jersey. Lawrence Erlbaum.
- Buss, D. M. 1991. Evolutionary personality psychology. *Annual Review of Psychology*, 42, 459–491.
- Buss, D. M. 1995. Evolutionary psychology: A new paradigm for psychological science. *Psychological Inquiry*, 6, 1–30. [Evolúciós pszichológia: Új paradigma a pszichológia tudománya számára. Pléh Cs, Csányi V. és Berezkei T. (szerk.) *Evolúciós pszichológia. Az evolúciós szemlélet és a pszichológia*. Budapest, Osiris. 376–425. 2001.]
- Campbell, K. L. and Wood, J. W. 1994. *Human reproductive ecology. Interactions, of environment, fertility, and behavior*. New York, The New York Academy of Sciences.
- Campbell, A. 1999. Staying alive: Evolution, culture, and women's intrasexual aggression. *Behavioral and Brain Sciences* 22, 203–214.

- Cappella, J. N. 1996. Why biological explanation? *Journal of Communication*, 46, 4–7.
- Chance, M. R. A. 1967. Attention structure as the basis of primate rank orders. *Man*, 2, 503–518.
- Chance, M. R. A. 1976. The organization of attention in group. In: von Cranach, M. (ed.) *Methods of inference from animal to human behaviour*. Paris, Mouton, The Hague, 213–235.
- Chance, M. R. A. and Larsen, R. R. 1976. *The Social Structure of Attention*. London, Wiley.
- Cheney, D. L. and Seyfarth, R. M. 1990. *How monkey see the world: Inside the mind of another species*. Chicago, Chicago University Press.
- Cosmides, L. and Tooby, J. 1987. From evolution to behavior: Evolutionary psychology as the missing link. In: Dupré, J. (ed.) *The latest on the best: Essays, on evolution and optimality*. Cambridge, MA, MIT Press. 277–306.
- Cosmides, L. and Tooby, J. 1994. Origins of domain specificity: The evolution of functional organization. In: Hirschfeld, L. A. and Gelman, S. A. (eds) *Mapping the mind. Domain specificity in cognition and culture*. Cambridge, Oxford University Press. 85–116.
- Cosmides, L. and Tooby, J. 1997. *Evolutionary psychology: a primer*. <http://www.psych.ucsb.edu/research/cep/primer.html>. [Evolúciós pszichológia: alapozó kurzus. Replika, 2000. No. 40. 101–124.]
- Crick, N. R., Casas, J. F. and Mosher, M. 1997. Relational and overt aggression in preschool. *Developmental Psychology*, 33, 579 – 588.
- Crick, N. R., Werner, N. E., Casas, J. F., O'Brien, K. M., Nelson, D. A., Grotpeter, J. K. and Markon, K. 1999. Childhood aggression and gender: A new look at an old problem. In: Bernstein, D. (ed.) *Nebraska Symposium on Motivation. Gender and Motivation*. Lincoln, University of Nebraska Press. 45, 75–141.
- Curran, J. and Gurevitch, M. 1996. *Mass Media and Society*. London, Arnold.
- Daly, M. and Wilson, M. I. 1988. *Homicide*. New York, Aldine de Gruyter.
- Daly, M. and Wilson, M. I. 1994. Evolutionary psychology of male violence. In: Archer, J. (ed.) *Male violence*. London and New York, Routledge. 253–288.
- Daly, M. and Wilson, M. I. 1998. The evolutionary social psychology of family violence. Crawford, C. and Krebs, D. L. (eds.) *Handbook of evolutionary psychology*. Ideals, issues, and applications. Mahwah, New Jersey, Lawrence Erlbaum. 431–456.
- Daly, M. and Wilson, M. 2001. Risk taking, intrasexual competition, and homicide. In: Daly, M., Wilson, M., Gangestad, S. W., McClintock, M. K., Gigerenzer, G. and Seyfarth, R. M. (eds.) *Evolutionary Psychology and Motivation. Nebraska Symposium on Motivation*. Lincoln and London, University of Nebraska Press. 47, 1–36.
- Darwin, C. 1871. *The descent of man, and selection in relation to sex*. London, Murray.
- Dunbar, R. I. M. 1995. *Human reproductive decision. Biological and social perspectives*. New York. St. Martin's Press.
- Eibl-Eibesfeldt, I. 1989. *Human ethology*. New York, Aldine de Gruyter.
- Ellis, B. J. and Symons, D. 1990. Sex differences in sexual fantasy: An evolutionary psychological approach. *Journal of Sex Research*, 27, 527–555.
- Feather, N. T. 1994. Attitudes toward high achievers and reactions to their fall: Theory and research concerning tall poppies. *Advances in Experimental Social Psychology*, 26, 1–73.
- Fehr, B. 1996. *Friendship processes*. Thousand Oaks, Sage.

- Felson, R. B. 1996. Mass media effects on violent behavior. *Annual Review of Sociology*, 22, 103–128.
- Gould, S. J. 1980. *The panda 's thumb*. New York and London, W. W. Norton. [A panda hüvelykujja. Budapest, Európa 198 .]
- Harcourt, A. H. 1992. Cooperation in conflicts: commonalities between humans and other animals. *Politics and Life Sciences*, 11, 251–259.
- Hinde, R. A. and Barden, L. A. 1986. The evolution of teddy bear. *Animal Behaviour*, 33, 1371 – 1373.
- Kano, T. 1992. *The last ape. Pygmy chimpanzee behavior and ecology*. Stanford, California, Stanford University Press.
- Kremer, M. and Greene, K. 1999. Predicting exposure to and uses of television violence. *Journal of Communication*, 49, 24–45.
- Lasswell, H. D. 1960. The structure and function of communication in society. Schramm, W. L. (ed.) *Mass communications: A book of readings*. Urbana, University of Illinois Press. 117–130.
- Lukács G. 2001. *A japán szappanoperákról*. Előadás a Média és populáris kultúra című konferencián. Pécsi Tudományegyetem. Október.
- Malamuth, N. M. 1996. Sexually explicit media, gender differences, and evolutionary theory. *Journal of Communication*, 46, 8 – 31.
- Mayr, E. 1961. Cause and effect in biology. *Science*, 134, 1501–1506.
- McQuail, D. 1994. *Mass communication theory: an introduction*. Newbury Park. Sage.
- Mealey, L., Daood, C. and Krage, M. 1996. Enhanced memory for faces of cheaters. *Ethology and Sociobiology*, 17: 119–128.
- Nesse, R. M. 1990. Evolutionary explanations of emotions. *Human Nature*, 1, 261–289.
- Potts, R. 1998. Variability selection in hominid evolution. *Evolutionary Anthropology*, 7, 81–96.
- Pritchard, D. and Hughes, K. D. 1997. Patterns of deviance in crime news. *Journal of Communication*, 47, 49–67.
- Reynolds, V., Falger, V. and Vine, I. 1987. *The Sociobiology of Ethnocentrism. Evolutionary Dimensions of Xenophobia, Discrimination, Racism and Nationalism*. London and Sydney, Croom Helm.
- Rosengren, K. E. 1985. *Media gratifications research: Current perspectives*. Beverly Hills, Sage
- Rubin, A. M. 1994. Media uses and effects: A uses-and-gratifications perspective. In: Bryant, J. and Zillmann, D. (eds.) 1994. *Media effects. Advances in theory and research*. Hillsdale, New Jersey. Lawrence Erlbaum. 417–436.
- Rushton, J. P. 1989. Genetic similarity, human altruism, and group selection. *Behavioral and Brain Sciences*, 12, 503–559.
- Schino, G. S., Scucchi, S., Maestripieri, D. and Turillazzi, P. G. 1988. Allogrooming as a tension-reduction mechanism: a behavioral approach. *American Journal of Primatology*, 16, 43–50.
- Seyfarth R. M. and Cheney, D. L. 2001. Cognitive strategies and the representation of social relations by monkeys. In: Daly, M., Wilson, M., Gangestad, S. W., McClintock, M. K., Gigerenzer, G. and Seyfarth, R. M. (eds.) *Evolutionary Psychology and Motivation. Nebraska Symposium on Motivation*. Lincoln and London, University of Nebraska Press. 47, 145–177.
- Sherry, J. L. 2001. The effects of violent video games on aggression. A meta. analysis. *Human Communication Research*, 27, 409–431.

- Shoemaker, P. J. 1996. Hardwired for news: Using biological and cultural evolution to explain the surveillance function. *Journal of Communication*, 46, 32–47.
- Small, M. F. 1993. *Female choices. Sexual behavior of female primates*. Ithaca and London. Cornell University Press.
- Szuroviák Sz. és Tóth P. I. (előkészületben). *Feminin agresszió a szappanoperákban*.
- Tavris, C. and Sadd, S. 1975. *The Redbook report on female sexuality*. New York, Delacorte.
- Thienpont, K. and Cliquet, R. 1999. *In-group/out-group Behaviour in Modern Society. An Evolutionary Perspective*. Brussel, Vlaamse Gemeenschap.
- Tóth P. 2000. A családi létformák funkcionális elemzése. A nő–férfi–gyerek viszony evolúciós nézőpontból. Hamp G. és Kelemen G. (szerk.) *Egyház és család*. Budapest, Balassi–Magyar Pax Romana Fórum. 118–135.
- Tóth P. I. 2002. A médiaerőszak és az agresszió magatartásbiológiai meghatározása. *Janus*, No. 10. 142–148.
- Trivers, R. L. 1972. Parental investment and sexual selection. In: Cambell, B. (ed.) *Sexual selection and the descent of man, 1871–1971*. Chicago, Aldine. 136–179.
- Turner, J. H. 1996. The evolution of emotions in humans: A Darwinian-Durkheimian analysis. *Journal for Theory of Social Behaviour*, 26, 1–33.
- Vangelisti, A. L. and Crumley, L. P. 1998. Reactions to message that hurt: The influence of relational contexts. *Communication Monographs*, 65, 173–196.
- de Waal, F. B. M. 1998. *Chimpanzee politics. Power and sex among apes. revisited edition*. Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press.
- de Waal, F. B. M. 1989. *Peacemaking among primates*. Cambridge, MA. Harvard University Press.
- de Waal, F. B. M. 1996. *Good natured: The origins of right and wrong in humans and other animals*. Cambridge, Harvard University Press. [Jótermészetűek. A jó és a rossz eredete az emberben and más állatokban. Budapest, Műszaki Kiadó. 2001.]
- Wilson, M. and Daly, M. 1993. Lethal confrontational violence among young men. In: Bell, N. J. and Bell, R. W. (eds.) *Adolescent risk taking*. Newbury Park. Sage. 84–106.
- Zaragoza, F., Colmenares, F., Hernández-LLoreda, M. V. and Lamarque, C. 1996. Grooming, aggression, cohesion and time budgets in harems of hamadryas baboons in captivity. Paper presented in the XVIth Congress of the International Primatological Society and XIXth Conference of the American Society of Primatologists. Madison, Wisconsin, U. S. A.